

УДК 005.591:622.32(477)

Управління підрядниками у нафтогазовій галузі як фактор екологічної безпеки

Степанюк Г.С.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту і адміністрування
Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

Степанюк О.С.

асистент кафедри обліку і аудиту
Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

Стаття присвячена актуальним питанням управління підрядниками у нафтогазовій галузі України. Проаналізовано проблеми управління у ланцюжку виконання підрядних робіт. Досліджено світовий досвід роботи нафтогазових компаній, розроблено та систематизовано рекомендації для нафтогазових компаній та їхніх підрядників із «відповідального» управління у частині мінімізації соціально-екологічних впливів галузі.

Ключові слова: управління підрядниками, нафтогазова галузь, нафтогазовий сервіс, екологічна безпека, «відповідальне» управління.

Stepanyuk H.S., Stepanyuk O.S. УПРАВЛЕНИЕ ПОДРЯДЧИКАМИ В НЕФТЕГАЗОВОЙ ОТРАСЛИ КАК ФАКТОР ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Статья посвящена актуальным вопросам управления подрядчиками в нефтегазовой отрасли Украины. Проанализированы проблемы управления в цепочке выполнения подрядных работ. Исследован мировой опыт работы нефтегазовых компаний, разработаны и систематизированы рекомендации для нефтегазовых компаний и их подрядчиков по «ответственному» управлению в части минимизации социально-экологических воздействий отрасли.

Ключевые слова: управление подрядчиками, нефтегазовая отрасль, нефтегазовый сервис, экологическая безопасность, «ответственное» управление.

Stepanyuk H.S., Stepanyuk O.S. THE MANAGEMENT OF CONTRACTORS IN THE UKRAINIAN PETROLEUM INDUSTRY AS A FACTOR IN ENVIRONMENTAL PROTECTION

The article is devoted to the management of contractors in the Ukrainian petroleum industry as a factor in environmental protection. The management problems in the contract work chain are analysed. The international experience of the oil and gas companies in this field is studied. The "responsible" management guidelines for oil and gas companies and their contractors, primarily in terms of minimizing social and environmental impacts of the industry are developed and systemized.

Keywords: management of contractors, oil and gas, oil and gas service, environmental safety, "responsible" government.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Енергетичний сектор в Україні має значний потенціал для росту, але є складним та регульованим. Цій сфері властиві часті кризові ситуації і значний політичний вплив. Неодноразово відзначалося (зокрема, іноземними інвесторами), що український енергетичний ринок потенційно дуже перспективний, однак має свої особливості, а успішність діяльності на ньому залежить від запровадження новітніх технологій.

Одним із важливих факторів впливу на соціальні та екологічні наслідки виконання нафтових і газових проектів є управління відносинами між нафтогазовими підприємствами та їхніми підрядниками (і субпідрядниками).

У підрядників спостерігається тенденція більш високого рівня виробничого травматизму і смертності. Частково це пов'язано з тим, що вони працюють у більш небезпечних умовах, хоча найчастіше значний вплив мають також інші фактори – відсутність ефективної системи менеджменту, низький рівень культури безпеки, критичний вплив людського фактора, халатність (низьке сприйняття ризику).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Безумовно, значну роль у процесі розвідки і розроблення точок видобутку нафти відіграє нафтогазовий сервіс. З огляду на важливість і значущість нафтогазового сервісу, без якого не може існувати нафтогазовидобувна індустрія, останнім часом на сторінках преси, міжнарод-

них конференціях, симпозиумах і нарадах, а також на галузевих, міжвідомчих та урядових засіданнях все частіше стали підніматися і обговорюватися питання, пов'язані із проблемами і розвитком вітчизняного нафтогазового сервісу. Підтвердженням вищесказаного є результати наукових досліджень із вирішення проблем підвищення ефективності діяльності господарюючих суб'єктів нафтогазової галузі вітчизняних та зарубіжних учених – О. Адаменка, В. Бірюкової, І. Булатової, В. Бурлаки, Г. Бурлака, Я. Витвицького, Б. Данилишина, М. Данилюка, Є. Докучаєва, Є. Євтушенко, М. Ковалко, Р. Коуза, О. Лапко, Д. Норта, Ш. Райта, М. Рединої, І. Чукаєвої, Дж. Стерна, С. Сторчака, І. Шевченко та інших. Крім того, актуальними і дискусійними залишаються питання щодо управління безпекою підрядних організацій, зокрема екологічною.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Саме підрядники виконують роботи із практичної реалізації нафтогазових проектів, які здійснюють вплив на умови проживання місцевого населення та стан навколишнього природного середовища. Соціальні й екологічні показники роботи підрядників меншою мірою входять у звітність порівняно з інформацією про виконання вимог безпеки праці й охорони здоров'я. Цій проблемі сьогодні приділяється недостатньо уваги.

Щоб отримати користь від ділових можливостей, місцеві підрядники, що беруть участь у міжнародних нафтогазових проектах, повинні знати і мати можливість використовувати кращу світову практику не тільки з технічних питань, але і в таких сферах, як охорона навколишнього природного середовища, соціальні проблеми, техніка безпеки та охорона здоров'я. Робота на рівні кращих міжнародних стандартів буде становити суттєву конкурентну перевагу для потенційних підрядників. Все це доводить необхідність дослідити найкращий досвід роботи нафтогазових компаній і, таким чином, змістити вектор орієнтації вітчизняної нафтогазової галузі з отримання короткотермінових економічних вигод на довгостроковий розвиток «відповідального» управління в частині мінімізації соціально-екологічного впливу галузі.

Формулювання цілей статті. Мета дослідження – проаналізувати практичні аспекти виконання підрядних робіт у нафтогазовому секторі та розробити рекомендації з підвищення ефективності управління підрядниками в частині забезпечення екологічної безпеки галузі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні нафтова і газова промисловість передає на виконання підрядникам до 90% робіт із пошуку і видобутку природних ресурсів. Фактично реалізація проектів переходить у руки підрядників. Велика міжнародна нафтова компанія може мати справу з десятками тисяч підрядників і постачальників. Сьогодні світовими лідерами в розвитку техніки і технологій нафтогазової галузі є США, Норвегія, Росія, Китай. У цих країнах розробляється повний спектр нафтогазового устаткування, апаратури, технологій, а також є у наявності найбільший сервісний та інтелектуальний потенціал для виконання комплексу робіт – від пошуку та розвідки до видобутку вуглеводнів із використанням екологічно безпечних технологій та методів виконання робіт. Український нафтогазовий комплекс характеризується високою регіональною концентрацією об'єктів видобутку, переробки, зберігання та транспортування нафти і газу на території країни, наслідком чого є значне техногенне навантаження на навколишнє природне середовище окремих областей.

Основними нафтогазоносними територіями в Україні є три – Східноукраїнська (СУНГТ), Західноукраїнська (ЗУНГТ) та Південноукраїнська (ПУНГТ). Майже всі виробничі об'єкти нафтогазової промисловості, що знаходяться на цих територіях у відповідних умовах, забруднюють всі компоненти природного середовища різноманітними шкідливими речовинами. Тому нафтогазові підприємства за рівнем шкідливої дії на природне середовище вважаються об'єктами підвищеного екологічного ризику [1, с. 69].

Україна, яка за радянських часів мала порівняно розвинене нафтогазосервісне обслуговування, не зберегла свій потенціал через доволі високий рівень технічної спрацьованості основних засобів на виробничих підприємствах (близько 75–80%). У результаті на вітчизняному нафтогазовому ринку сьогодні працюють такі всесвітньо відомі нафтосервісні компанії, як Schlumberger і Halliburton, виконуючи в обмеженій кількості замовлення із постачання високовартісного нафтового обладнання та устаткування для підприємств галузі лише для реалізації особливо важливих стратегічних інвестиційних проектів. На середніх та малих за запасами родовищах використовують старе обладнання, ремонтуючи його та доводячи до рівня конкретних потреб власними силами за допомогою науковців та винахідників із більшим

ризиком погіршення екологічної ситуації в районах видобутку [2, с. 407]. Крім того, відомі міжнародні генпідрядники, такі як АМЕС, Aker Solutions, Bechtel – це досвідчені компанії, що відповідають за передачу кращої практики в роботу своїх субпідрядників. Це доводить актуальність та необхідність залучати сервісні компанії та підприємства з метою підвищення ефективності функціонування нафтогазового сектору загалом.

Посилити розвиток ринку українського нафтогазового сервісу може урядова ініціатива із прийняття чергового законопроекту (№ 5459) про зміни до Податкового кодексу. У повідомленні видання «День» йдеться про впровадження по-справжньому стимулювальної рентної ставки (12%) для нових газових свердловин, буріння яких розпочнеться після 1 січня 2017 року – вперше в українській історії [3]. За словами Президента України Петра Порошенка на церемонії відкриття нової газової свердловини у Львівській області пріоритетом державної політики є запуск українського газовидобування, причому не монополістичного, а з підтримкою чесних і справжніх інвесторів.

Законопроект поданий і буде прийнятий передусім на користь державної компанії «Укргазвидобування», яка планує забезпечити значне зростання видобутку газу за рахунок освоєння нових родовищ і, відповідно, буріння великої кількості нових свердловин. До 2020 року компанія має намір вкласти \$3 мільярди в закупівлю і модернізацію бурових верстатів, а також у залучення сторонніх підрядних організацій для проведення відповідних робіт. Ще 2017 року намічено залучити 15 бурових верстатів у підрядників з інших країн. Програма «Укргазвидобування» націлена на нарощування видобутку газу з 14,5 мільярда кубометрів 2016 року до 20,1 мільярда – 2020 року [3].

У стимулювальній рентній ставці для нових свердловин не меншою мірою зацікавлені й усі інші нафтогазовидобувні компанії, що діють в Україні, оскільки завдяки їй з'являється потужний стимул як для вітчизняних, так і для іноземних інвесторів. Це сприятиме модернізації технологічного устаткування, що забезпечить безперерйну діяльність нафтогазових підприємств та дасть змогу уникнути аварійних ситуацій, які зазвичай спричинені використанням застарілого обладнання.

На сучасному етапі розвитку нафтогазової справи сервісна діяльність, яка здійснюється в рамках однієї компанії, є недоцільною як

у фінансовому плані, так і в технологічному. Досвід роботи іноземних компаній демонструє таку залежність: лише 20% робіт (за вартісним показником) виконуються працівниками нафтових компаній, оскільки персонал зайнятий лише безпосередньо видобутком нафти, всі інші роботи виконуються сторонніми організаціями – сервісними компаніями. Одним із найбільш відомих прикладів ефективного партнерства в галузі нафтогазового сервісу є компанія British Petroleum, яка уклала контракт з Accenture про аутсорсинг допоміжних функцій і тим самим скоротила витрати на їх виконання на 50%. Крім того, варто згадати досвід Норвегії, яка є одним із лідерів у сфері сервісних технологій у нафтогазовій галузі. Сьогодні також і російські нафтові компанії все більше скорочують кількість технічних підрозділів і переходять на використання послуг зовнішніх спеціалізованих компаній на основі підряду. Однією з перших компаній, яка скоротила 60% своїх сервісних підрозділів, стала ТНК-ВР. Компанії «Лукойл» та «Юкос», наслідуючи її приклад, взяли курс на розвиток сервісних послуг [4, с. 130]. За оцінками міжнародних експертів обсяг ринку нафтогазового сервісу буде невпинно зростати.

Ще одним прикладом ефективного розвитку нафтогазового сервісу є діяльність шведської публічної нафтогазової компанії Misen Energy AB (Misen), яка вже інвестувала в український нафтогазовий сектор близько 1,6 млрд гривень та забезпечила роботою 200 спеціалістів. Крім того, до виконання будівельно-монтажних робіт у межах договору про спільну діяльність із метою розробки нафтогазових родовищ та збільшення видобутку вуглеводнів шляхом підвищення газонафтовіддачі покладів родовищ, що знаходяться на завершальному етапі розроблення, було залучено понад 2 тисячі працівників вітчизняних підрядних організацій [5].

Спектр робіт, які передаються на виконання підрядниками та субпідрядниками в українському нафтогазовому комплексі, сьогодні включає проектування; постачання матеріалів та обладнання; бурові роботи та пов'язане з цим будівництво; будівництво трубопроводів та інших промислових об'єктів; будівництво та реконструкцію інфраструктури (доріг, мостів); перевезення, зберігання, навантаження-розвантаження; наукові дослідження, оцінку впливу на навколишнє середовище, діагностику та моніторинг; надання послуг (транспортних, ремонтних, енергетичних, бухгалтерського обліку, технічної діа-

гностики, зв'язку, набору персоналу, інформаційно-технологічного обслуговування); роботи, що пов'язані з переробкою та зберіганням видобутих нафти і газу (установки з підготовки нафти і газу, заводи з виробництва зрідженого природного газу, термінали з його відвантаження тощо).

Управління соціальними та екологічними аспектами діяльності в ланцюжку підрядників є ключовою проблемою управління для нафтогазових компаній і підприємств. Ця проблема може розглядатися як всередині, так і поза межами сфери контролю і впливу компанії, яка наймає підрядників. Це залежить від культури бізнесу та керівництва компанії. Що стосується міжнародних транснаціональних компаній, то у них чітко визначені сфери, які вони можуть безпосередньо контролювати, на які здійснювати вплив, і сфери, які знаходяться за межами їхнього впливу.

Основними проблемами в управлінні підрядниками в частині соціально-екологічних впливів нафтогазової галузі [6, с. 228] є відсутність управління системою підрядних робіт на ранніх стадіях проектного циклу (обґрунтування інвестицій, техніко-економічні розрахунки, проектування); відсутність відкритості і прозорості процесів відбору і проведення тендерів; необов'язковість включення в умови контракту рекомендацій матеріалів оцінки впливів на навколишнє середовище (ОВНС), державної екологічної експертизи та корпоративних принципів в сфері охорони праці, здоров'я і навколишнього природного середовища; неефективний моніторинг і контроль результатів роботи підрядників; необґрунтована система екологічних і соціальних показників діяльності підрядників у звітності компанії-оператора; відсутність ефективних механізмів для реалізації природоохоронного законодавства та корупційна практика.

Щодо першої виділеної проблеми, то управління підрядниками повинно бути включено з ранніх стадій проекту в систему оцінки ризиків. Варто наголосити, що проектна документація, включаючи технічні вимоги з виконання робіт, готується структурами, які утворені на базі науково-дослідних інститутів. Незважаючи на те, що ці структури зазвичай мають гарну наукову базу, у них може бути відсутній практичний досвід роботи в цій галузі. Було б корисно, щоби підрядники відігравали велику роль у розгляді та розробленні доповнень до проектною документації та існував би механізм, завдяки якому їхній практичний досвід, отриманий під час виконання проектів, можна

було включати як додатки до технічних вимог.

На етапі проведення тендерів основна увага зосереджується на питаннях підготовки робочої сили, технології, досвіду, технічних показників за незначної уваги до екологічних та соціальних параметрів, хоча часто підтримується ініціатива сумісної роботи замовників та їхніх підрядників для поліпшення соціальних та екологічних показників діяльності.

Сьогодні звичайною, але не універсальною практикою замовників є включення до контрактів, що укладаються з підрядниками, поряд із проектною документацією (тобто технічними вимогами) корпоративних принципів у сфері охорони здоров'я, навколишнього середовища та ін. У типових контрактах містяться вимоги до підрядника дотримуватись українського законодавства.

Більшість провідних транснаціональних нафтогазових компаній створили свої власні системи управління для вирішення проблем, пов'язаних з екологічними та соціальними наслідками їхньої діяльності. Мінімальною вимогою цих систем є виконання національного законодавства або умов угод про розподіл продукції. Системи управління зазвичай ґрунтуються на міжнародних вимогах. Компанії сертифікуються з міжнародних систем управління якістю (ISO 9001), охорони праці та здоров'я (OHSAS 18001) і управління охороною навколишнього середовища (ISO 14001).

Загалом в Україні як наслідок глобалізації відзначається зростання ролі добровільних корпоративних стандартів. Але, з іншого боку, спостерігається поступове погіршення нормативно-правової бази, яка регулює екологічні та соціальні наслідки промислової діяльності, а також низька залученість суспільства у процеси прийняття рішень. Тому, на нашу думку, у нафтогазовому секторі корпоративні стандарти будуть більш надійними і соціально відповідальними механізмами, ніж система законодавчо-нормативного регулювання.

Вдалим прикладом практичного досвіду впровадження міжнародних екологічних та соціальних стандартів є НАК «Нафтогаз України». За повідомленням науковців та представників компанії [7, с. 43] підвищення рівня корпоративного управління сприятиме формуванню сильної і мотивованої культури виробництва, спілкування і взаємовідносин у компанії. Впровадження і підтримка ефективною системою екологічного менеджменту, що ґрунтується на вимогах міжнародних стандартів ISO 9001, 14001, 50001 та OHSAS 18001,

забезпечується прагненням працівників до самовдосконалення та постійного розвитку своїх професійних якостей.

Незважаючи на позитивні зрушення щодо регулювання викидів шкідливих речовин в атмосферу від усіх виробничих об'єктів підприємств НАК «Нафтогаз України», у ПАТ «Укрнафта», де впроваджено систему екологічного керування, ефективність якої підтверджено міжнародною сертифікаційною організацією, що свідчить про можливість здійснення видобувної та переробної діяльності з мінімальним ризиком для довкілля, все ж залишається низка невирішених екологічних проблем. Зокрема, обсяги викидів цієї найбільшої видобувної компанії України за останній рік не зменшились, що показує одну із важливих проблем підприємств та їх підрядників – теоретичну наявність ефективної системи екологічного управління, проте відсутність у певних моментах їх практичного застосування. У результаті така умисна «бездіяльність» українських підприємців призводить до негативних наслідків.

Крім того, основна проблема, з якою стикається будь-яка організація, приступаючи до підготовки звітності у сфері сталого розвитку, – вибір загального підходу, в основі якого лежали б розумні принципи розкриття інформації, змістовний набір показників, а також процес, що користується широким визнанням. Для компаній в усьому світі джерелом такого підходу є Керівництво зі звітності у сфері сталого розвитку, розроблене Глобальною ініціативою зі звітності (Global Reporting Initiative, GRI) [8] в результаті процесу взаємодії різних зацікавлених сторін, та Принципи Екватора (Equator Principles), які підтримують 60 найбільших фінансових структур [9]. Керівництво GRI – документ, що пропонує детально розроблений підхід до формування звітності, який відбиває економічну, екологічну та соціальну результативність підприємств. При цьому виділення трьох окремих аспектів носить умовний характер – у підготовці звітів вони повинні розглядатися у взаємозв'язку.

Щодо двох передостанніх проблем, то для забезпечення ефективності управління підрядниками виникає необхідність створення загальноприйнятої для всього нафтогазового сектору методики збору й аналізу соціальної та екологічної інформації, якою, власне, може бути GRI і яка повинна бути адаптована для конкретних українських умов.

Корупція є важливим негативним фактором у питаннях забезпечення екологічної та

соціальної відповідальності у виконанні підрядних робіт. Досить поширеною є система хабарів для приховання наслідків екологічних порушень. Тому кращим засобом боротьби з корупцією є відкритість і прозорість – звіт перед суспільством та готовність до діалогу.

Узагальнюючи найкращий досвід роботи нафтогазових компаній, який виявлений в результаті цього дослідження, запропоновано рекомендації, що допоможуть нафтогазовим компаніям та підприємствам покращити роботу з управління підрядниками щодо поліпшення соціально-екологічних показників. Також вони можуть бути використані державними і громадськими організаціями, які працюють над підвищенням екологічної безпеки і соціальної відповідальності нафтогазового сектору. Громадські організації повинні активніше взаємодіяти з компаніями-операторами з питань ефективності діяльності підрядників і субпідрядників.

На етапі підготовки і проектування діяльності важливо забезпечити:

1. Розвиток співробітництва з місцевими органами влади, освітніми установами та бізнес-спільнотою з питань підвищення кваліфікації співробітників місцевих підприємств. Компанії можуть укладати угоди з регіональними або місцевими адміністраціями, що стосуються найму на роботу місцевої робочої сили і контрактів із місцевими підприємствами (однак при цьому повинна бути гарантія, що компанії-оператори не будуть наймати фірми за протекцією).

2. Фінансування програм підготовки місцевої робочої сили і підприємств, включаючи освітні програми за стандартами соціальної та екологічної відповідальності. Такі освітні програми доцільно проводити в кооперації з місцевими адміністраціями.

На етапі проведення тендерів та укладання контрактів із підрядниками потрібно:

1. Зробити процес проведення тендерів більш відкритим і прозорим (наприклад, публікація інформації на веб-сайтах компанії або в місцевій пресі).

2. Включати вимоги в галузі охорони здоров'я та умов праці, екологічної безпеки у процес попередньої оцінки та в умови тендерів.

3. Включати до контрактів, що укладаються з підрядниками, поряд із проектною документацією (тобто технічними вимогами) принципи добровільних міжнародних корпоративних стандартів.

4. Своєчасно виконувати екологічний аудит території, «Оцінку впливів на навколишнє

середовище» (ОВНС) до обговорення умов та підписання контракту з підрядником.

5. Збалансувати вартість і графік робіт із соціальними, екологічними та іншими витратами, щоб уникнути диспропорцій. При цьому зарезервувати статті бюджету, що спрямовуються на вирішення соціальних та екологічних проблем.

6. Забезпечити навчання і підготовку підрядників з огляду на всі соціальні та екологічні аспекти проекту і стандарти компанії.

Для забезпечення ефективного контролю та моніторингу діяльності підрядників необхідно:

1. Забезпечити організацію постійно діючого регіонального, локального та об'єктового екологічного моніторингу.

2. Сформувати достатні та ефективні управлінські ресурси на місцях, виключити плутанину, часто створювану численними структурами, які ведуть моніторинг роботи місцевих субпідрядників.

3. Проводити навчання та підготовку щодо підвищення якості роботи підрядників у відповідності з найвищими міжнародними стандартами, які включають і організацію контролю за субпідрядниками.

4. Впроваджувати механізми зворотного зв'язку, щоб підрядник мав можливість впливати на ухвалення рішення в галузі планування та реалізації проекту.

5. Включити розділ роботи з підрядниками в політику компанії в частині прозорості та боротьби з корупцією.

Щодо організації звітності компаній-операторів та питань забезпечення принципів прозорості необхідно:

1. Включити показники з охорони здоров'я, праці та навколишнього середовища в загальні показники компанії-оператора у складанні звітів у державні контролюючі органи та акціонерам.

2. Впроваджувати використання операторами і підрядниками стандартів «Глобальної ініціативи зі звітності» (GRI).

3. Включати більше інформації за показниками роботи підрядників у корпоративні звіти компаній-операторів.

4. Сприяти більшій взаємодії підрядників і субпідрядників із представниками громадських організацій, у тому числі залученню підрядників у громадські консультації за проектом.

5. Проводити громадські слухання у кожному населеному пункті та постійну роз'яснювальну роботу для місцевого населення. А також забезпечити навчання підрядників і субпідрядників навичкам роботи з місцевим населенням.

6. Контролювати ефективність виконання процедур, що забезпечують можливості подавати скарги та пропозиції щодо роботи підрядників і субпідрядників.

Тільки тоді буде забезпечений екологічно безпечний сталий розвиток території та безпека життєдіяльності населення. Крім того, важливим елементом ефективної діяльності є затвердження українськими компаніями екологічної політики на основі європейських стандартів та принципів, прийняття Кодексів корпоративної етики та розгорнутих Положень про службу екологічної та радіаційної безпеки, що сприятиме підвищенню рівня організаційно-управлінського механізму підприємств нафтогазової галузі у взаємодії з їхніми підрядниками та субпідрядниками.

Висновки з цього дослідження. Управління соціальними та екологічними аспектами діяльності в ланцюжку підрядників є однією із ключових проблем управління для нафтогазових компаній і підприємств. На основі узагальненого найкращого досвіду роботи нафтогазових компаній подано рекомендації з підвищення ефективності управління підрядниками в частині мінімізації соціально-екологічних впливів галузі у таких аспектах діяльності, як підготовка та проектування виконання робіт, проведення тендерів та укладання контрактів, контроль та моніторинг результатів роботи підрядників, підготовка звітності компанії-оператора.

Важливо також наголосити, що ефективне управління системою підрядних робіт вимагає набагато більше, аніж просто наявності корпоративних стандартів. Адже наявність таких стандартів не визначає відповідальності за їх виконання на всьому ланцюжку підрядних робіт. Хоча компанії-оператори можуть не нести юридичну відповідальність за діяльність своїх підрядників, проте вони завжди несуть моральну відповідальність за виконання своїх власних принципів та дотримання положень культури ведення бізнесу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Орфанова. М.М. Напрямки покращення екологічної ситуації на підприємствах нафтогазового комплексу України / М.М. Орфанова // Энергосбережение. Энергетика. Энергоаудит. – 2014. – № 4. – С. 69–75.
2. Лапко О.О. Інноваційний розвиток вітчизняної нафтогазовидобувної галузі як чинник забезпечення її конкурентоспроможності на технологічних засадах / О.О. Лапко, Г.В. Крамарев // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2009. – № 657. – С. 406–411.
3. Княжанський В. «Фінансовий сенс» для пошуку українського газу / В. Княжанський // День [Електронний ресурс]. – 2016. – Режим доступу: <http://m.day.kyiv.ua/uk/article/ekonomika/finansovyy-sens-dlya-poshuku-ukrayinskogo-gazu>
4. Степанюк Г. Можливості розвитку аутсорсингу в нафтогазовій галузі України / Г. Степанюк, Л. Лесів, І. Кернякевич // Інформаційно-аналітичні аспекти еволюційного розвитку економіки України у контексті світових тенденцій: Всеукр. міжвузівська наук.-практ. конф., м. Івано-Франківськ, 21 березня 2012 р.: тези доп. – Івано-Франківськ, 2012. – С. 129–131.
5. Бондаренко А. Вирішення газових проблем: яким має бути приватно-державне партнерство / А. Бондаренко // Бізнесцензор [Електронний ресурс]. – 2016. – Режим доступу: http://biz.censor.net.ua/resonance/3007546/virshennya_gazovih_problem_yakim_ma_buti_privatnoderjavne_partnerstvo
6. Степанюк Г.С. Проблеми управління підрядниками у нафтогазовій галузі як фактор екологічної безпеки / Г.С. Степанюк // Економіка та управління в нафтогазовому комплексі України: актуальні проблеми, реалії та перспективи: Міжнар. наук.-практ. конф., м. Івано-Франківськ, 21–23 вересня 2016 р.: тези доп. – Івано-Франківськ: ІФНТУНГ – С. 228–229.
7. Сторчак С.О. Актуальні аспекти екологічної політики в нафтогазовому комплексі (на прикладі Національної акціонерної компанії НАК «Нафтогаз України») / Сторчак С.О., Маслюченко В.Г., Дмитрик В.В. // Нафтогазова галузь України – 2015. – № 2. – С. 40–45.
8. Руководство по отчетности в области устойчивого развития. Глобальная инициатива по отчетности [Электронный ресурс]: [пер. на русс. язык выполнен ООО «Эколайн» при финансовой поддержке Министерства иностранных дел Великобритании]. – 2002-2003 GRI. – Режим доступу: http://www.globalreporting.org/NR/rdonlyres/A38EDB2C-270F-424D-B9CB-6A1AF2F4F3C3/0/2002_Guidelines_RUS.pdf.
9. The Equator Principles [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.equator-principles.com>.